

Biserica Română Unită între rezistență și "unificare religioasă".

([ebooks.unibuc.ro/istorie/religie/biserica romana unita.htm](http://ebooks.unibuc.ro/istorie/religie/biserica_romana_unita.htm))

Contribuții documentare

Ovidiu BOZGAN

Abordarea istoriei postbelice a Bisericii Române Unite se confruntă cu aceleași drame, cel puțin științifice, pe care le are de înfruntat istoriografia postbelică a României. Trădarea caricaturală, cu unele excepții, a subiectelor postbelice, formarea unor solide prejudecăți și cultivarea conștientă a unor amnezii pot constitui tot atâtea motive de descurajare pentru cercetătorii actuali. În plus, cercetarea istoriei Bisericii Române Unite se realizează într-un climat polemic, dominat de dispute confesionale, care poate conduce la tratări partizane, de neacceptat pentru una din părțile aflate în conflict. Simplele declarații de obiectivitate nu sunt decât pură ipocrizie. Poate că astăzi singura soluție ar fi subordonarea istoricului în raport cu sursele inedite care din fericire încep să fie în mod coerent accesibile. Posibilitatea de a fructifica o serie de izvoare inedite ne-au condus la o primă tentativă de a descifra un capitol dramatic din istoria recentă a țării, unul din războaiele româno-române induse în societatea românească prin instaurarea regimului comunist.

Observatorii evoluției problemei Bisericii Române Unite în perioada postbelică au fost preocupați în primul rând de destinul ierarhiei greco-catolice care a fost supusă la presiuni sistematice din partea autorităților pentru a integra ierarhia ortodoxă, ceea ce ar fi condus la ralierea durabilă a fidelilor și clerului inferior [*]. Or comportamentul episcopilor, a colaboratorilor lor precum și a ierarhiei clandestine (Alexandru Todea ordonat în 1950 pentru mitropolia de Blaj, Ioan Cherteș ordonat pentru dioceza de Cluj-Gherla în 1949, Iuliu Hirțea ordonat pentru dioceza de Oradea în 1949, Ioan Ploscaru ordonat pentru dioceza de Lugoj în 1948, Ioan Dragomir ordonat pentru dioceza de Maramureș în 1950 și Tit Liviu Chinezu ordonat pentru Vechiul Regat) a fost ireproșabil și a constituit un model de rezistență pentru cei rămași în libertate. În pofida condițiilor grele de detenție, în pofida promisiunilor tentante, făcute atât de ierarhii ortodocși cât și de autorități, de a primi demnități importante, nu au existat demisii morale. Dincolo de atenția istoricilor care în mod justificat a fost atrasă de soarta episcopatului unit [1] există o problemă foarte complexă care nu a suscitat până acum cercetări insistente. Politica religioasă a autorităților, în special a ministerului cultelor, activitatea Bisericii Ortodoxe Române pentru a consolida absorbția uniților, rezistența fidelilor și clerului greco-catolic inferior, reprezintă tot atâtea direcții de interes pentru cercetător, care pot fi rezolvate printr-o asiduă frecvență a arhivelor. Acum propunem o simplă schițare a acestor posibile direcții de investigare pe baza unor sondaje arhivistice.

Actul de la 1948 era văzut de autoritățile comuniste și de Biserica Ortodoxă Română ca un fapt definitiv și irevocabil. Dacă formal Biserica Română Unită încetase să mai existe, dispariția sa nu era decât o iluzie de care autorii săi vor deveni curând conștienți. Inițial a existat o perioadă de euforie când se credea că totul fusese rezolvat. Doar câțiva ani mai târziu ministerul cultelor începea să fie interesat de ceea ce se ascundea dincolo de declarațiile triumfaliste ale ierarhiei ortodoxe și ale regimului [2]. Reunificarea confesională de la 1948 era marcată de stigmatul circumstanțelor în care se produsese. Propaganda care justificase suprimarea uniatismului român împrumuta prea puțin din temele clasice ortodoxe și apela prea mult la termenii războiului rece și ai luptei de clasă. A existat o tentație de a explica necesitatea unificării religioase prin rezolvarea unui conflict social cu conotații confesionale, ortodoxia ca o expresie a celor defavorizați în vreme ce uniația reprezenta fostele grupuri dominante "exploatare", privilegiate material. Acest lucru pare să sugereze raportul privind situația unificării în raionul Hațeg din 29 aprilie 1954: "În raionul Hațeg a existat o puternică clasă de moșieri proprietari de pământuri. Desființarea iobăgiei în Ardeal nu i-a ruinat ci doar i-a slăbit (...). Actul revenirii s-a făcut în 1948 cu oarecari frământări, deoarece la Hațeg exista un vicariat greco-catolic iar la Totești o mănăstire greco-catolică. Fostul vicar de Hațeg, Romulus Stoica nu a acceptat revenirea și locuiește acum la Alba Iulia. (...) Cam jumătate din deservenții reveniți au fost declarați în 1952-1953 chiaburi unii fiind tăiați acum de pe liste: ei au avut pământuri, mori,

cazane, servitori. Cu ocazia inchiaburirii (?) s-au făcut și unele greșeli : astfel preotul Sigismund Blentea din Hătegel a fost purtat în lanțuri pe străzi și în loc să fie izolat el și-a câștigat compătimirea unei părți din populația revenită". În încheierea raportului împluternicitul concluzionează asupra situației nesatisfăcătoare a unificării confesionale între care pactizarea consilierilor reveniți de la episcopia Aradului cu populația de aici, lipsa unui împluternicit raional dar și "Componenta de clasă a preoților reveniți. Cei mai mulți dintre ei au avut mari averi, au stors și sudoarea de pe țărâtime. Pierzând acest rai pământesc ei privesc cu ură regimul ț [2bis] . Perspectiva părea seducătoare dar putea duce la declanșarea unui angrenaj incontrolabil, deducându-se din această interpretare un număr mult prea mare de "dușmani" sociali ai regimului. Din nefericire pentru regimul comunist, în opinia curentă a societății românești, cel puțin din Transilvania, desființarea Bisericii Române Unite reprezenta în primul rând eliminarea unui adversar al comunismului și aproape deloc consolidarea națiunii române prin uniformizare confesională.

Desființarea Bisericii Române Unite devenise pentru Biserica Ortodoxă Română unul dintre momentele sale fondatoare și a fost ritualizat în consecință. Anual acest eveniment era celebrat la Alba Iulia și la București cu participarea înaltelor oficialități ortodoxe și a unor funcționari guvernamentali. La festivitățile din 1951 au participat Nicolae Bălan mitropolitul Ardealului, Vasile Lăzărescu mitropolitul Banatului, Andrei Magieru episcopul Aradului, Nicolae Colan episcopul Clujului și Teofil Herineanu (fost greco-catolic) episcop de Huși. Cuvântările de rigoare au fost ținute de Traian Belașcu vicarul mitropoliei de la Sibiu și de Sabin Truția, ambii animatori ai grupului de preoți apostazați de la Cluj care au organizat așa zisul sinod de la 1 octombrie 1948 în care a fost denunțată Unirea cu Roma. Probabil ultimul ține următoarea cuvântare care reflecta fantasmele regimului, asimilate conștiințios: "Dezbinarea care s-a produs în sânul Bisericii ortodoxe din Ardeal în anul 1700 și care a luat sfârșit în anul 1948, a fost un act politic al stăpânirii feudale de atunci, o lovitură pe care a dat-o maselor exploatate din Ardeal, curtea vieneză în alianță cu Vaticanul. Unite prin interese de clasă, cele două curți, cea imperială și cea papală, au găsit că una din măsurile pentru a adânci crunta exploatare a iobagilor este dezbinarea lor religioasă. Dezbinarea de la 1700 s-a produs prin amăgirea unui mic număr de preoți și de credincioși care, pe baza unor promisiuni mincinoase, au acceptat așa-zisa unire cu Roma. Ei au fost împinși să facă această dezbinare de condițiile vieții lor de atunci și în nădejdea îmbunătățirii traiului, prin dobândirea unor drepturi și libertăți economice, politice și religioase, drepturi și libertăți care nu li s-au acordat însă niciodată. Promisiunile nu s-au ținut, tocmai pentru că cei care le făcuseră, nu urmăreau prin acest act decât interesele lor de clasă, interese politice și economice de asupra și exploatare. De aceea actul formal săvârșit de preoții români la 1700 a rămas un simplu contract politic, fără urmări religioase deoarece credincioșii și preoții uniți, au continuat să-și păstreze legea și datinele ortodoxe, de la care nu s-au abătut decât foarte puțini vlădici și clerici din centrele eparhiale. Cu nădejdea refacerii unității sale religioase sfărâmate, poporul român din Ardeal a încercat de multe ori să frângă dezbinarea de la 1700, dar lăcomia claselor dominante a menținut condițiile de exploatare și de înrobire. După 1918, clasele exploatatoare din România nu aveau nici un interes să lichideze această dezbinare religioasă. Din contra, Vaticanul s-a înțeles tot așa de bine și cu noii exploatatori ca și cu cei vechi și astfel s-a ajuns la consolidarea intereselor sale prin cunoscutul Concordat, nu numai în Ardeal, dar și în restul provinciilor țării. După eliberarea țării noastre de eroica armată sovietică, a devenit posibilă răsturnarea orânduirii capitaliste de către masele muncitoare din țara noastră, iar regimul exploatatorilor, aliați cu Vaticanul a fost definitiv înlăturat. Numai acum într-un stat de democrație populară, s-au putut crea condițiile necesare lichidării acestor artificii istorice. Nu este deloc o întâmplare că numai după ce au fost alungate și ultimele rămășițe burgheze din guvern, numai după ce a fost alungată monarhia și s-a făurit Republica Populară Română, a devenit posibilă și realizarea reîntregirii Bisericii Ortodoxe Române. Astăzi oamenii muncii din R.P.R., prezintă noi realizări în toate sectoarele de activitate și prin aceasta devin mai conștiinții de forțele lor. Ei iubesc și prețuiesc libertatea pe care au smuls-o prin luptă din ghearele jefuitoarelor, iubesc patria care înflorește prin munca lor și urăsc pe toți acei ce jinduiesc să le pună din nou lanțurile înrobirii și exploatării. În timp ce își încordează forțele pentru construirea unei lumi noi, oamenii muncii veghează la toate uneltirile

dușmanilor - fostele clase exploatoare - știind că aceștia nu vor să se împace cu pierderea vieții lor de huzur din trecut (...) Actul pe care-l comemorăm astăzi are o mare însemnătate pentru B.O.R. dar în același timp el a fost un pas înainte pe drumul întăririi unității de luptă și de muncă a poporului nostru împotriva dușmanilor înrațiți ai patriei, a acelor care ar dori să oprească mersul înainte al istoriei. Munca de construire a unei lumi noi și fiecare realizare importantă, provoacă ura și furia claselor răsturnate de la noi, sprijinite de urmașii lui Hitler, șantajștii bombei atomice, imperialiștii americano-englezi care aspiră la cucerirea și înrobirea întregii lumi. Noi putem constata cu bucurie că majoritatea preoților sunt animați de patriotism și sprijină efortul oamenilor muncii pentru îndeplinirea și depășirea planului de stat, în campaniile de însămânțări și de strângere a recoltelor, și mai ales în cadrul luptei pentru pace. Conținutul acestei colaborări stă în faptul că ea este fructul dragostei preoțimii față de patrie, dragoste de care sunt animați toți oamenii muncii din scumpa noastră republică populară. Actul de la 21 octombrie 1948 cimentează unitatea Bisericii Ortodoxe Române, creind în același timp condiții pentru o mai bună colaborare între Biserică și stat, pentru dezvoltarea și progresul scumpei noastre patrii, R.P.R., conștienți fiind că astfel contribuim la întărirea frontului mondial de luptă pentru pace, în frunte cu marea noastră prietenă Uniunea Sovietică" [3]. Dincolo de consemnele cu caracter sindical și azeziunea la isteria pacifistă a acelor ani, vorbitorul, care făcuse mari progrese în asimilarea limbii de lemn, recunoștea indirect că nu toți preoții sunt animați de cele mai bune intenții față de democrația populară română și, pentru cei bine informați, era limpede că existau disfuncționalități în realizarea totală a reunificării confesionale.

Așadar se poate admite existența unei rezistențe din partea greco-catolicilor care fuseseră supuși unei agresiuni fără precedent în istoria religioasă a țării. Mișcarea de rezistență s-a compus fie din consemnele lansate de ierarhie atât cât a fost posibil dar și din numeroase atitudini izolate din partea clericilor și fidelilor, fapt care dovedea profundul atașament la confesiunea greco-catolică. La 6 iunie 1949 a fost lansată o circulară confidențială care reglementa reînțoacerea la Biserica Română Unită a acelor care fuseseră obligați prin metode anormale să adere la ortodoxie: Ceva mai târziu au venit de la Capul Bisericii instrucțiuni amănunțite privitoare la reprimirea celor trecuți (la ortodoxie - n.n.), în vederea ridicării excomunicării și refacerea unității. Cuvântul de ordine în această privință este "Se va face uz de clemență și indulgență în toate cazurile unde s-a dovedit că au lucrat din frică, se va face uz însă de rigoarea canoanelor, acolo unde s-a dovedit rea voință" (...) Iată condițiile reprimirii: a) Ruperea oricărei legături de subordonare sau de corespondență cu Biserica schismatică (deci revenirea la ierarhia de dinainte și ținerea legăturilor cu noi). Dacă cere ministerul ceva acte, direct i se pot trimite. b) Nu mai este de lipsă să se informeze despre revenire nici o autoritate, doar credincioșii trebuie să știe că a fost dezlegat de excomunicare, spre a se apropia de el ca de un preot catolic. Modul de comunicare cu credincioșii îl lăsăm la prudența preotului. c) Când va fi întrebare se va mărturisi catolic, bineînțeles cu toate riscurile ce le-ar implica această mărturisire. În urma acestora ar putea rămânea mai mult sau mai puțin, după cum va orându-i Dumnezeu împrejurările. d) După ce au intrat în comunitatea Bisericii, preoții își vor dezlega proprii credincioși de excomunicare în scaunul mărturisirii cu formula cu care au fost dezlegați preoții. e) Preoții pot fi primiți numai de preoții anume delegați de ordinariat și aceștia nu pot subdelega pe alții. Aceasta pentru a avea evidența celor reveniți. Revenirea se va face în fața preotului delegat și altor doi martori preoți. Delegatul comunică ordinariatului despre cei reveniți care încă la rândul lor vor lua legătura cu ordinariatul în cel mai scurt timp (...) Vedem cu ochii ce mare ascendent a avut tăria credinței noastre în întreaga țară. Nu s-a bucurat biserica noastră niciodată de o simpatie așa de mare chiar în ochii celor ce s-au pretat să o lovească. Intelectuali ortodocși din toate părțile ne exprimă hotărârea de a intra în Biserica noastră pe care o recunosc ca singura adevărată" [4]. Constatările făcute la finalul circulației traduc o stare de spirit care se confirmă de către o personalitate ale cărei reacții erau reputate contrare catolicismului în general. În însemnările sale personale Onisifor Ghibu nota: "Am aflat de la Gheorghe Tulbure și de la protopopul unit Simu despre cuvântările episcopului auxiliar Suci, greco-catolic, în contra comunismului. Se vorbea cu admirație despre acest om de mare curaj, pe care nu-l înspăimânta nici epurarea, nici lagărul, nici temnița, nici moartea. De la Codlea încoace am călătorit cu părintele Dumitru Stăniloia, debarcat nu de demult de la rectoratul Academiei

teologice de la Sibiu (...) Vorbind despre cazul episcopului Suceu (...) și spunându-i că un fost ministru (Caius Brediceanu) revoltat de purtarea ierarhilor și preoților ortodocși, mi-a zis că după ce se vor mai normaliza lucrurile, toți ortodocșii trebuie să treacă la uniți, părintele Stăniloae a răspuns imediat că și el este de convingerea aceasta."I-am combătut toată viața pe uniți, dar acum trebuie să declar că îi admir pentru felul în care s-au purtat în toate frământările din acești ani din urmă. Ei nu s-au pretat la nici o umilire și abdicare, ca ai noștri". Stăm bine deci cu ortodoxia [5] . Par bizare notațiile dezabuzate ale lui Onisifor Ghibu despre confesiunea ortodoxă venite din partea acestui combatant anticatolic: "Ortodoxia noastră practică este o mortificare, nu este o frământare și o luptă. Cu o altă religie am fi astăzi alt popor. Personal regret că nici luteranii, nici calvinii, nici catolicii nu ne-au putut clinti din inerția orientală, care ne-a ținut într-o mare întunecime. Conservatorismul nostru este un mare semn de întrebare, el echivalează cu o inerție, nu cu o energie " [6] .

Rezistența greco-catolică a fost mai puternică acolo unde există importante comunități catolice iar preoții catolici asistau spiritual pe foștii uniți. Au existat și forme mai organizate de rezistență așa cum semnaleză o notă din 20 martie 1954 elaborată de Ministerul cultelor și al cărei conținut trebuia comunicat episcopului Valerian Zaharia, titularul eparhiei de Oradea:"In ultima vreme se constată o încercare de intensificare a activității organizațiilor romano-catolice în părțile Ardealului sub influența Vaticanului, care - cu prilejul proclamării anului în curs ca "An Marian" - a luat măsuri pentru sporirea activității tuturor organizațiilor catolice din întreaga lume. Astfel în eparhia Oradei a fost semnalată acțiunea unei asociații religioase denumită comun "Ordinul terțiar". Este vorba propriu-zis de un al treilea ordin franciscan, din care fac parte credincioși laici -bărbați și femei - care alcătuiesc un fel de organizație semimonahală cu ramificații întinse în toate păturile populației catolice. Este un fel de "Oastea Domnului", cu o mai bună organizare și cu o activitate mai pronunțată, împletindu-se latura mistică cu cea misionară și politică a Vaticanului. Membrii acestei asociații sunt organizați pe unități locale în baza unui statut (regulă religioasă), în care sunt specificate formele de primire, îndatoririle lor și practicile religioase (litania preasfintei inimi a lui Isus, coroana franciscană, litania lauretană, novene, purtarea scapularilor și a cingătorilor ș.a.). Primirea în asociație se face printr-o slujbă religioasă solemnă, asemănătoare cu aceea de la călugărire; terțiarilor li se impun obligații săptămânale, lunare și anuale ; au steaguri pe unități locale, pe care le sfințesc în cadrul unor ceremonii religioase cu concentrări de credincioși din mai multe localități. Terțiarii lucrează direct sub conducerea călugărilor din ordinele la care sunt afiliați. Această asociație a fost răspândită și printre foștii greco-catolici și este pretutindeni sprijinită de către preoții romano-catolici și foști greco-catolici, pentru întărirea rezistenței în rândurile catolicilor și foștilor greco-catolici. Membrii ai acestor organizații, tineri și bătrâni, au fost semnalați în comunele Valcău și Plopiș din raionul Șimleu și în comunele Bănișor (satele Marin și Pecei) și Crasna din raionul Zalău. O activitate deosebită s-a observat în satul Marin, unde terțiarii Maxim Petre, Chirilă Floriță, Chirilă Onița și Sandor Ion ș.a. păstrează legături strânse cu cercurile catolice din Gherla prin mijlocirea celor două fete ale cantorului Galea Petre din satul Marin, care stau sub influența călugărilor catolici de la Gherla. De asemenea în comuna Valcău acțiunea terțiarilor este sprijinită de preotul revenit Pop Gavrilă, iar în comuna Plopiș a desfășurat o activitate dușmănoasă bisericii ortodoxe preotul revenit Biluca Miron, care este socotit ca inițiator al organizațiilor de terțiar. Aducând cele de mai sus la cunoștința conducerii Episcopiei Oradea, împuternicitul regional va stăru pe lângă episcopul Valerian, determinându-l să cerceteze de aproape activitatea ordinului terțiarilor printre foștii credincioși greco-catolici din eparhia sa și să întreprindă pe linie bisericească, o acțiune de îndrumare a preoților pentru lămurirea credincioșilor asupra adevăratelor scopuri urmărite de conducătorii asociației amintite. Împuternicitul este îndatorat să urmărească cu toată atenția activitatea acestor organizații dușmănoase regimului nostru și să aducă la cunoștința ministerului cultelor constatările sale" [7] . Documentul relevă rolul ministerului cultelor în controlarea și impulsivitatea Bisericii Ortodoxe în condițiile în care o parte a ierarhiei și a clerului priveau cu rezervă politica arbitrară a autorităților în materie religioasă. Este indiscutabil că o parte a Bisericii Ortodoxe a fost ulcerată de maniera violentă în care s-a realizat unificarea religioasă, în fond o campanie anticreștină, care a creat un precedent periculos. Astfel se explică inconsecvențele și indulgențele manifestate de unii

episcopi și clerici ortodocși în aplicarea strictă a dispozițiilor emise de autoritățile comuniste animate de spirit ofensiv.

Eliberarea și revenirea la 24 martie 1955 a episcopului Aron Marton la conducerea diocezei de Alba-Iulia a contribuit indiscutabil la redresarea morală a catolicilor din România și la consolidarea tendinței de rezistență din rândul acestora. Acesta este motivul pentru care activitatea episcopului este strict supravegheată și toate informațiile recoltate sunt aduse la cunoștința ministerului cultelor, înlocuit în martie 1957 cu departamentul cultelor. Într-o de notă de sinteză referitoare la acțiunile episcopului de după eliberarea din detenție, elaborată la 14 septembrie 1959, se aminteau memoriile lui Aron Marton prin care solicita restabilirea situației Bisericii Catolice așa cum era aceasta la 30 decembrie 1947, eliberarea din detenție a episcopilor și preoților catolici (se putea subînțelege că era vorba și de cei uniți). Ceea ce nemulțumea autoritățile erau măsurile disciplinare luate de episcop împotriva preoților care manifestaseră prea multă complezență față de regimul comunist, care participaseră la diverse reuniuni în care se discutase posibilitatea creării unei biserici disidente față de Sfântul Scaun [8]. Prin circulara sa din 12 februarie 1958 Aron Marton condamnă avortul și ordona preoților din subordine să combată această practică [9]. Mai grav pentru autoritățile comuniste era faptul că Aron Marton luase legătura în cursul deplasărilor sale la București cu "elemente reacționare" cum este cazul lui Zenovie Pâclișanu, un "înfocat militant pentru reînființarea cultului greco-catolic" [10]. Datorită acestei intense activități care intra în contradicție cu interesele autorităților de la București, în iunie 1957 episcopului Aron Marton i s-a impus domiciliu obligatoriu totuși "episcopul continua să se mențină pe aceeași poziție de necolaborare cu regimul nostru" [11]. Exemplele care atestă pstilitatea reciprocă dintre episcop și autoritățile comuniste abundă. Astfel la 17 aprilie 1959 vicarul episcopiei de Alba-Iulia, Ioan Huber, scria Departamentului Cultelor: "Am onoarea a vă aduce la cunoștință că cu data de azi am încunoștiințat împuternicitul Regiunii Autonome Maghiare de numirea preotului iezuit Alexandru Horvath din Gherla în postul de paroh la parohia Cluj-Mănăștur în locul preotului Ormai Pavel absent din parohie. Întru-cât numitul are domiciliu obligatoriu la Gherla, vă rugăm să binevoți a interveni la forul în drept ca să fie scutit de sub domiciliu obligatoriu, eventual în modul ca domiciliul obligatoriu să-i fie stabilit la Cluj" [12]. La scurt timp, la 30 aprilie 1959 împuternicitul Regiunii Cluj Augustin Enea emite un aviz nefavorabil solicitării episcopiei de Alba-Iulia: "Nu suntem de acord cu numirea călugărului iezuit Alexandru Horvath la parohia Cluj-Mănăștur. Numitul este călugăr iezuit cu domiciliul obligatoriu în orașul Gherla. Este un element cu atitudine dușmănoasă. Deși nu este recunoscut, funcționează ca preot la biserica armeano-catolică din Gherla unde postul este vacant. Episcopia ține ca la parohia Cluj-Mănăștur să fie numit un iezuit, pentru motivul că înainte această parohie a fost a ordinului iezuit. Ori în acest caz ar fi necesară aprobarea specială a departamentului. Clujul fiind declarat oraș închis, nu poate fi nimeni adus aici din altă parte, decât cu aprobări speciale. Credem că singurul preot romano-catolic care ar putea primi viza de intrare în Cluj ar fi dr. Kajcsa Francisc (care fusese sancționat în 1957 de Aron Marton pentru colaborarea sa cu regimul comunist - n.n.) din Ocna Mureșului care ar fi de acord să fie transferat la parohia Cluj-Mănăștur" [13]. Opinia împuternicitului regiunii Cluj a avut, în mod firesc, ecou la departamentul cultelor care decide prin referatul său din 10 august 1959: "Episcopia romano-catolică din Alba-Iulia (...) a făcut cunoscut conducerii Departamentului Cultelor, că a cerut împuternicitului Regiunii Autonome Maghiare recunoașterea de funcționare a preotului iezuit Alexandru Horvath din Gherla, în postul de paroh la parohia Cluj-Mănăștur (...) Având în vedere că împuternicitul regiunii Cluj arată că preotul Alexandru Horvath este un element dușmănos, iar stabilirea lui în Cluj ar produce perturbări nu numai în ceea ce privește problema romano-catolică ci și cea greco-catolică, propunem să nu se ia în considerare cererea episcopiei romano-catolice din Alba-Iulia" [14].

Probleme similare provoacă un alt călugăr iezuit care constituie tema unui referat din 20 octombrie 1959 redactat de Ladislav Vișan: "Din nota direcției împuterniciților reiese că în satul Fericea, raionul Șomcuța, regiunea Baia Mare, se afla cu domiciliul obligatoriu călugărul iezuit Ioan Lazăr. Acest călugăr, deși i s-a pus în vedere de repetate ori să nu se amestece în viața credincioșilor, totuși

mărturisește, împărtășește, face masluri foștilor credincioși greco-catolici din sat și din alte sate. Duminica și în zilele de sărbători vin la locuința sa zeci de bolnavi din localitățile învecinate, pe care îi lecuiește cu ceaiuri și rugăciuni. Tovarășul împuter-nicit al regiunii Baia Mare propune departamentului să intervină la forurile de resort pentru a se fixa numitului călugăr domiciliu obligatoriu într-o localitate din regiunile unde sunt numai vechi ortodocși (...) Intr-adevăr activitatea desfășurată de călugărul iezuit Ioan Lazăr din satul Fericea este nesănătoasă, căci atât timp cât acest călugăr va fi acolo, gândul reînființării cultului greco-catolic va fi treaz și va frământa credincioșii în majoritatea lor reveniți. Cunoscând efectele tămăduitoare a unor plante de la călugărul iezuit Batay, le folosește la vindecarea bolnavilor care vin la el în zilele de sărbători când pe lângă plante tămăduitoare, le prescrie și anumite rugăciuni. Atitudinea călugărului Ioan Lazăr este net dușmănoasă față de regim, manifestându-se în acest sens chiar în fața organelor departamentului. Față de această situație, stând de vorbă cu organele regionale competente și rugându-le să ia măsuri, mi-au arătat că satul Fericea este greu accesibil și că în regiunea Baia Mare n-ar avea un loc mai bun pentru izolarea călugărului Ioan Lazăr. Cu toate acestea, cunoscând greutățile pe care le face sus-numitul călugăr în ceea ce privește consolidarea unificării Bisericii Ortodoxe propunem ca să se intervină la ministerul afacerilor interne ca sus-numitului să i se fixeze domiciliu obligatoriu într-o localitate dintr-o regiune unde sunt numai vechi ortodocși și unde există o gospodărie colectivă de staț, o întreprindere locală etc. și unde încadrându-se în munca productivă ar avea asigurată existența. Considerăm că o localitate din Dobrogea sau Oltenia ar fi potrivită în acest scop" [15].

Note

---

[*] Vezi recenta apariție Silvestru Augustin Prunduș, Clemente Plăianu, Cei 12 episcopi martiri ai Bisericii Române Unite cu Roma, Cluj, 1999

[1] Ovidiu Bozgan, Diplomația franceză despre lichidarea Bisericii Române Unite, în vol. Timpul istoriei. Memorie și patrimoniu (volum îngrijit de Miron Cihă, Vlad Nistor și Daniela Zaharia), București, 1998, pp. 392-423

[2] Abia în mai 1951 autoritățile au luat măsuri pentru colectarea proceselor verbale încheiate în momentul suprimării Bisericii Române Unite cum rezultă din următoarea circulară: "In anul 1948 cu ocazia reîntregirii Bisericii Ortodoxe Române, în fiecare parohie fostă greco-catolică s-au încheiat procese verbale în care credincioșii respectivi au consemnat revenirea lor la ortodoxie. Aceste procese verbale, semnate de toți (sic) credincioșii fostului cult, în frunte cu preoții acolo unde aceștia au revenit, au fost depuse la fostele primării ale comunelor respective. Tovarășilor împuter-niciți li se dă sarcina urgentă de a strânge toate aceste procese verbale din regiunea lor și a le preda episcopiiilor respective. Pentru aceasta vor lua contact cu sfaturile regionale și le vor ruga ca să dea dispoziții ca toate procesele verbale, de care e vorba, să fie strânse la regiuni. De la regiuni tovarășii împuter-niciți le vor ridica pe bază de acte scrise, în care se va consemna fiecare proces verbal primit. Se va explica tovarășilor de la Sfaturile regionale că această măsură are încuviințarea forurilor lor superioare. Pe baza proceselor verbale primite, fiecare tovarăș împuter-nicit va alcătui o situație precisă, din care să se vadă exact, dacă lipsesc sau nu unele procese verbale. În vederea acestui lucru se vor alcătui pe raioane tabele cu toate satele (sau comunele) în care au existat parohii foste greco-catolice, menționându-se în dreptul fiecăreia dacă s-a primit sau nu procesul verbal. Pentru alcătuirea exactă a acestor tabele, vor putea fi folosiți protopopii ortodocși raionali. Aceste tabele se vor înainta ministerului cultelor. Pentru toate cazurile în care procesele verbale nu se vor găsi, să se ia măsuri prin organele sfaturilor raionale și regionale, ca să se facă cercetări atente, fie pentru a fi găsite, fie pentru a se afla cum au dispărut. Despre aceste măsuri și despre rezultatele lor se va raporta detaliat ministerului, care de la caz la caz va da instrucțiuni pentru ce va fi de făcut. Toate aceste procese verbale ce vor fi luate în primire de tovarășii împuter-niciți vor fi predate episcopiiilor

în raza cărora intră regiunile respective. Procesele verbale vor fi semnate de primire de episcop și secretar. Un exemplar din fiecare proces verbal se va înainta ministerului, iar altul va rămâne la episcopii. De întreaga această operațiune se va păstra toată discreția, de către toți câți vor colabora la îndeplinirea ei (atrăgându-li-se atenția în acest sens)". Arhiva Departamentului Cultelor (în continuare A.D.C.), Problema 80/1951, vol. nr. 10, f. 2

[2bis] ibidem., Problema 80/1954, vol. nr. 1, f. 81-82

[3] ibidem, Problema 80/1951, vol. nr. 10, f. 108-110

[4] ibidem., Problema 80 / 1949, vol. nr. 10, f. 3-6

[5] Onisifor Ghibu, Pagini de jurnal (1935-1963), București, 1996, p. 130

[6] ibidem, p. 180

[7] A.D.C., Problema 80 / 1954, vol. nr. 1, f. 56-57

[8] Ovidiu Bozgan, România versus Vatican. Persecuția Bisericii catolice din România comunistă în lumina documentelor diplomatice franceze, București, 2000.

[9] Regimul comunist de la București prin decretul din 25 septembrie 1957 autorizase avortul, cu întârziere față de sovietici care liberalizaseră această practică din 1955. La 18 octombrie 1957 Pierre Francfort, ministrul Franței la București, comentând acest decret, transmitea superiorilor săi : "J'ignore quel est le point de vue de l'Eglise Orthodoxe. Etant donné sa complaisance envers le régime, je doute d'ailleurs qu'elle ose s'élever contre le nouveau décret". Archives du Ministère des Affaires Etrangères , Z.Europe 1944-1960, Roumanie 139

[10] Zenovie Păclișanu a fost arestat în vara anului 1958 și a murit datorită condițiilor de detenție în noiembrie același an. vezi Alexandru Rațiu, Persecuția Bisericii Române Unite, Oradea, 1994, p. 140. După Mircea Păcurariu, Dicționarul teologilor români, București, 1996, pp. 327-328, Z.Păclișanu ar fi murit în 1957.

[11] A.D.C., Problema 86 / 1959, vol. nr. 2/2, f. 38-40

[12] ibidem, f. 15

[13] ibidem, f. 12

[14] ibidem, f. 10

[15] ibidem, Problema 86 / 1959, vol. nr. 13/ 1, f. 7

Mișcarea petiționară greco-catolică din 1956

Ovidiu BOZGAN

(ebooks.unibuc.ro/istorie/religie/miscarea-petitionara-greco.htm)

Decretul prezidial 358 din 1 decembrie 1948 proclama formal desființarea Bisericii Române Unite (în continuare B.R.U.) și confiscarea patrimoniului acesteia. Documentul consacră juridic actul de deces al uniunii românești după o serie de agresiuni și manevre care au culminat în luna octombrie 1948 cu așa-zisa revenire a uniunii la Biserica Ortodoxă Română (în continuare B.O.R.). Modul în care s-a realizat, ceea ce discursul oficial definea unificarea religioasă era de la bun început viciat de metodele utilizate și circumstanțele momentului. Logica războiului rece care conducea la eliminarea prezenței occidentale din România, logica luptei de clasă care prezenta distorsionat confesiunea greco-catolică drept apanajul grupurilor sociale dominante, intervenția masivă a autorităților statului și folosirea terorii instituționalizate sunt tot atâtea handicaturi care au viciat absorbția B.R.U. de către confesiunea dominantă. Dar probabil principalul punct vulnerabil al "unificării religioase" a românilor îl reprezintă respingerea de către B.O.R. a pluralismului creștin, într-o epocă în care afirmarea și garantarea drepturilor individuale și colective făceau progrese spectaculoase. Inchiderea voluntară într-o schemă care identifica ființa națională cu ortodoxia anula orice tentative ale Bisericii Ortodoxe de a se acomoda cu diversitatea confesională.

Opinia oficială a tratat triumfal "unificarea religioasă" lăsând impresia că procesul este ireversibil și că el s-a consumat în profunzime. Or imaginea unei biserici care după 250 de ani de existență militantă era perfect integrată în structurile instituționale ale confesiunii majoritare dar și în spiritualitatea ei, trebuie să fie neîntârziat amendată. Cercetările în curs dovedesc vitalitatea uniunii românești, care în condiții de reprimare și supraveghere continue, și-a continuat cariera și și-a asigurat supraviețuirea. Cea mai evidentă probă a acestei supraviețuiri o reprezintă mișcarea petiționară greco-catolică din vara anului 1956.

În stadiul actual al cercetărilor este dificil să se stabilească originile imediate ale acestei mișcări denumită în documentele timpului drept "agitații". Explicații de ordin general trebuie căutate în modificarea climatului internațional, în destinderea intervenită între cele două blocuri antagoniste, marcată de întâlnirea de la vârf din iulie 1955 de la Geneva - la drept vorbind eșuată dar care a generat o anumită stare de spirit favorabilă dialogului - și denunțarea în februarie 1956 de către secretarul general al PCUS a ororilor staliniste. Pe acest fundal regimul de la București ia o serie de măsuri cu caracter liberal, foarte limitate în comparație cu alte state din blocul sovietic, încercând să evite cu abilitate și pudoare destalinizarea. Totuși un număr însemnat de deținuți politici sunt eliberați între care și supraviețuitorii episcopatului greco-catolic: Alexandru Rusu fost episcop al Maramureșului acum mitropolit al B.R.U., Iuliu Hossu episcop de Gherla cu sediul la Cluj și Ioan Bălan episcop de Lugoj. Eliberați în ianuarie 1955, după o scurtă perioadă de refacere la o clinică bucureșteană, sunt transferați la Curtea de Argeș unde regimul de supraveghere este destul de indulgent. Cu autoritatea morală intactă, rezistând propunerilor de a abjura în schimbul unor demnități ecleziastice dintre cele mai tentante în cadrul ierarhiei B.O.R., episcopii redactează câteva memorii adresate autorităților în care solicită legalizarea bisericii lor și abrogarea legislației represive. Chiar dacă simptomele de liberalizare nu erau în măsură să acrediteze imaginea unei puteri care își abandonase natura opresivă, episcopii au considerat oportun să sondeze intențiile regimului. Dar intervenția episcopatului greco-catolic și în special a mitropolitului Alexandru Rusu - care adresase guvernului un documentat memoriu la 23 aprilie 1956 și se pare o pastorală fidelilor săi - era insuficientă. În campania antiunită din 1948 autoritățile au colportat ideea după care masa greco-catolicilor era împiedicată să revină la BOR de intransigența ierarhilor uniunii. Pentru a anihila reactualizarea acestei acuzații, episcopatul a înțeles să mobilizeze voința populară care era compatibilă cu valorile proclamate ale regimului. Astfel cauza greco-catolică era legitimată prin implicarea maselor de fideli uniunii care acționau relativ autonom în raport cu ierarhia, în continuare izolată de diocesele ei.

Debutul mișcării pentru legalizarea BRU poate fi plasată în aprilie 1956. Conform notei

împuțernicitului raional al Ministerului Cultelor, Vasile Bodea, din 28 iulie 1956, o delegație de fideli uniți din satul Trip, comuna Bixad, regiunea Baia Mare, s-ar fi deplasat între 15-20 aprilie la ministerul cultelor cu solicitarea de repunere în drepturi a bisericii greco-catolice. Ministerul le-ar fi răspuns că puteau trece la ritul latin iar episcopul de Alba-Iulia, Aron Marton va numi un preot care va oficia în limba română [1]. Totuși aceasta inițiativă pare să fie izolată, mișcarea petiționară declanșându-se în mod veritabil în iulie.

Strategia petiționară a inclus și o condiționare psihologică a românilor din Transilvania, prin care se induceau anumite certitudini, prin care se urmărea difuzarea unui sentiment de securitate la nivel colectiv dar și personal, precum și acreditarea unui alibi. Într-o notă informativă a aceluiași Vasile Bodea, din 31 iulie 1956, erau descrise zvonurile răspândite prin curieri secrete relative la iminența legalizării B.R.U. Conform acestora, Sfântul Scaun ar fi dat în judecată guvernul R.P.R. la tribunalul internațional de la Haga, pentru faptul de a fi interzis confesiunea greco-catolică și de a fi confiscat patrimoniul acesteia. Regimul de la București, amenințat cu blocarea bunurilor sale din străinătate, ar fi cedat. Verdictul instanței internaționale ar fi fost dat la 28 iunie 1956. Guvernul dorea să publice decretul pentru legalizarea B.R.U. la 15 iulie dar ar fi intervenit patriarhul Justinian care ar fi solicitat o amânare pentru a organiza propaganda ortodoxă menită să salveze unificarea religioasă. Mai mult, rumorile vorbeau de restabilirea diocезelor unite și de numiri de parohi făcute de episcopii uniți [2]. Aceste zvonuri sunt reluate în parte de petiționari care adresându-se fie Consiliului de miniștri, fie Prezidiului M.A.N., acuzau implicit autoritățile locale sau ierarhia B.O.R. de obstrucționarea legalizării B.R.U. Este facil să se citească în filigran motivul "bunului conducător" cu o îndelungată tradiție în mentalul colectiv al românilor din Transilvania.

Inițiativa populară nu se poate explica în afara activității clerului inferior greco-catolic, ce își păstra aproape intact prestigiul său mai ales în lumea rurală (vezi doc. nr. 1). Se poate afirma că vectorul mișcării petiționare din 1956 îl reprezintă preoții greco-catolici indiferent dacă aceștia trecuseră la ortodoxie-"reveniți" în limbajul documentelor - sau își menținuseră credința, "nereveniți" în același limbaj. Într-adevăr în acest domeniu, unificarea religioasă obținuse rezultate mediocre, rezistența cea mai tenace fiind înregistrată în rândul preoțimii unite. Statisticile elaborate de ministerul cultelor deși vehiculează cifre diferite, fapt care demonstrează dificultatea de a evalua fenomenul, degajă impresia generală că un număr important de preoți uniți au refuzat să adere la ortodoxie. În 1953 ar fi existat 723 preoți reveniți și 979 preoți nereveniți în vreme ce în 1958 situația se prezenta astfel : 146 preoți decedați, 949 preoți reveniți, 561 preoți nereveniți și 4 preoți neidentificați [3]. O situație și mai edificatoare este cea din 11 iulie 1956 care vizează regiunea Baia Mare, puternic afectată de mișcarea petiționară. În 1948 în această zonă de solidă tradiție greco-catolică, existau 298 parohii. Opt ani mai târziu se înregistrau 195 preoți reveniți și 96 nereveniți. O analiză și mai detaliată se poate face în cazul protopopiatului Negrești-Oaș pe baza unui raport din 30 iulie 1956. Protopopiatul cuprindea 25 de parohii deservite de un personal de cult din care făceau parte 12 preoți reveniți. După aprecierea protopopului situația era alarmantă tocmai datorită activității suspecte a acestor preoți. Desigur doar o minoritate a clerului greco-catolic a militat efectiv pentru legalizarea B.R.U., fie că erau reveniți fie preoți greco-catolici care se mențineau în rezistență.

La succesul mișcării petiționare a mai contribuit indirect și B.O.R.. Informată de acțiunile încă discrete care vizau legalizarea BRU, ierarhia ortodoxă a încercat să le contracareze prin lansarea unor acțiuni care urmăreau să-i disciplineze pe ultimii recalcitranți. Aceste acțiuni sunt sugerate de mitropolitul Rusu în scrisoarea pe care o adresează la 18 august 1956 primului ministru Chivu Stoica și astfel mișcarea petiționară apare în acest context ca o reacție la o nouă agresiune, pe care atmosfera de destindere sau ceea ce era perceput ca atare nu o mai justifica (vezi doc. nr. 2).

Mișcarea petiționară debutează efectiv la 20 iulie 1956 cu adresa locuitorilor din Ghilort, regiunea Baia Mare care denunța actul din 1948 realizat sub constrângere și își declara dorința de a reveni la BRU. Conform tradiției petiționalismului românilor transilvăneni, revendicărilor li se dădea o bază

juridică legală, invocându-se argumente greu de respins. În mod invariabil semnatarii își proclamau fidelitatea față de statul democrat popular, entuziasmul față de lupta pentru pace -adevărată isterie pacifistă a acelor ani - și citau frecvent articole din constituție, probabil simulând convingerea naivă că acest document ar avea vreo valoare pentru regimul de la București. Că mișcarea petiționară nu a fost lipsită de organizare este probată și de existența unui formular care cuprindea toată argumentația juridică și care era completat de semnatori:"Subsemnații credincioși din comuna.... pe baza constituției din 1952, art 84 care garantează în alineatul I"tuturor cetățenilor din RPR libertatea de credință"iar în aliniatul II"tuturor cultelor religioase libertatea exercitării lor"și pe baza legii cultelor din 1948, decretul 177 combinat cu art 27 din constituția veche (cea din 1948 - n.n.) care adaugă ca oricine poate să aparțină oricărei religii ori să îmbrățișeze orice credință religioasă cu singura condiție ca ritul și practica credinței în chestiune să nu fie contra constituției, ordinii publice sau bunelor moravuri, cerem cu toată insistența și tăria, libertatea bisericii greco-catolice, a instituțiilor și organizațiilor ei, și totodată punerea în libertate a episcopilor și preoților încă întemnițați, care să poată sluji altarul și păstori sufletele noastre. Lucrul acesta îl cerem cu atât mai vârtos cu cât biserica noastră a fost desființată pe nedrept în anul 1948, iar celelalte culte ca romano-catolic, reformat, evanghelic și unitarian se bucură de deplină libertate religioasă. Reînoim și afirmăm loialitatea noastră și supunerea noastră față de guvern și legile țării" [4] . Există însă o varietate însemnată în redactarea petițiilor, accentul punându-se pe diverse argumente și descriindu-se numeroase situații de fapt. Petiția locuitorilor din comuna Pomi, raionul Șomcuta Mare, regiunea Baia Mare, din 12 august 1956 sugerează tratamentul discriminatoriu aplicat uniților în raport cu minoritățile naționale:"În urmă cu câțiva ani de zile printr-un decret religia greco-catolică a fost înlăturată și deci nerecunoscută de stat iar noi credincioșii greco-catolici trecuți la religia ortodoxă fără consimțământul nostru. În această situație venim înaintea dvs (ministrul cultelor - n.n.) pentru a vă ruga stăruitor să interveniți forurilor în drept pentru a repune în drepturi legale Biserica greco-catolică, pentru a ne putea bucura din plin de toate drepturile garantate de constituție. Cererea noastră o sprijinim cu următoarele (...) Toate popoarele conlocuitoare se bucură de privilegiile acestor legi (constituția și legea cultelor - n.n.). Toate confesiunile își au preoții și episcopii lor. Cerem și noi atât cât au ceilalți " [5] . Exemplul minorității maghiare este abil instrumentat în petiția nedată a locuitorilor din Tătăreși, raionul Satu-Mare, regiunea Baia Mare. Aceștia pornind de la faptul că episcopul romano-catolic Aron Marton eliberat în ianuarie 1955, a preluat în martie același an dioceza sa de Alba-Iulia, solicită repunerea în drepturi a episcopilor uniți și a BRU [6] . Uneori tonul devine mai îndrăzneț, semnatarii sugerând o relație contractuală între guvernanți și guvernați. Petiția din satul Strîmbu, raionul Dej, regiunea Cluj din 13 august 1956 exemplifică acest caz : "Noi cei mai jos semnați prin prezenta ne prezentăm ca și delegați ai poporului din satul Strîmbu și rugăm călduros onoratul minister ca să binevoiască a ne îngădui și nouă exercitarea cultului greco-catolic, care cult l-am avut din moși-strămoși, dar în anul 1948 fără să vrem noi ne-au trecut la ortodocși. Față de acest cult n-am simțit nici o atragere și dragoste întrucât l-am considerat ca și ceva străin de convingerile noastre. Dacă această umilă cerere a noastră ar fi rezolvată, lucru care desigur ar repara o greșeală împotriva legislației populare, nouă ne-ar servi de îndemn și încurajare pentru a lucra și a contribui cu toate puterile noastre la construirea socialismului în RPR" [7] . Uneori petițiile amintesc și de climatul internațional care a făcut posibilă revenirea la o stare de normalitate pe plan intern, desigur iluzorie:"Subsemnații locuitori din comunele Budești, Copru, Cătina, Feldioara, Țagu, Țăgșoru, Visuia, Șopteriu și Delureni din raionul Sărmaș, regiunea Cluj, comunele Zoreni, Fîntinele, Moruț, Matei din raionul Beclean, regiunea Cluj și comuna Buza, raionul Gherla, regiunea Cluj, toți greco-catolici care nu am trecut la ortodoxie cu ocazia unificării bisericilor în 1948 și de atunci până astăzi ne-am ținut credința noastră greco-catolică, în condiții destul de grele, dar uzând totuși de libertatea de credință consacrată prin constituția RPR, considerând că trebuie să ne bucurăm și noi în deplină libertate de drepturile legitime de care se bucură credincioșii tuturor cultelor din țară, care nu contravin orânduirii de stat, ordinii publice și bunelor moravuri, ne rugăm să binevoiți a pune în libertate pe episcopii noștri pe nume Hossu Iuliu, Rusu Alexandru și Bălan Ioan pe care i-am considerat și îi considerăm și astăzi de ierarhii noștri legiuți în mărturie de credință și, concomitent cu eliberarea lor, să binevoiți a decreta libertatea cultului unit greco-catolic. Subsemnații cerem

respectuoși onoratului guvern acest lucru cu atât mai vârtos cu cât credem că destinderea ce s-a produs pe plan internațional din fericita inițiativă a Uniunii Sovietice, va trebui să opereze și să aibă efecte fericite și pe plan intern și în țara noastră, în vederea conviețuirii pașnice a cetățenilor scumpei noastre patrii RPR" [8] .

În mod frecvent petițiile atrag atenția asupra caducității actului de la 1948 datorită abuzurilor grave făcute cu acea ocazie, prin desconsiderarea normelor legale. Libertatea pe care și-o luau petiționarii în a denunța presiunile din 1948 reflecta convingerea că era ilegalității și represiunii a luat sfârșit. Petiția satului Pricaz, comuna Turdaș, raionul Orăștie, regiunea Hunedoara din 15 iulie 1956 este consacrată aproape în întregime descrierii acestor abuzuri : "Subsemnații locuitori, capi de familie și fără familie din satul Pricaz, în toamna anului 1948 am fost siliți, o parte din noi, de către autoritățile locale de atunci, să trecem de la religia greco-catolică la așa-zisa lege ortodoxă. Mijloacele folosite au fost următoarele : amenințarea cu închisoarea, ridicarea din partea organelor de securitate. Ambele metode au fost aplicate. Întâi a fost ridicat de securitate preotul și dus la Orăștie, apoi crâșnicul bisericii greco-catolice și dus la biroul de securitate din Simeria. Văzând noi acest lucru ne-am înfricat foarte tare că vom fi și noi duși din mijlocul familiilor noastre. Autoritățile de atunci umblând pe la casele noastre și citându-ne la primăria comunală, unde era prezentă și miliția înarmată, ne-au pus în vedere că dacă nu vom iscăli trecerea la noua religie, vom fi duși și noi acolo unde a fost dus preotul satului. Astfel a semnat o parte dintre noi, trecerea la așa-zisa lege ortodoxă. Deoarece trecerea la noul cult s-a făcut sub presiune și nu prin mijloace legale, noi ne-am considerat, în sufletele noastre și ne considerăm și actualmente încă, întotdeauna greco-catolici sau uniți. Observăm că din toamna anului 1948 și până în ziua de azi, frumoasa noastră biserică a fost și rămas tot închisă iar noi nu am avut unde ne ruga conform dorinței sufletului nostru" [9] . În aceeași notă este redactată petiția credincioșilor din comuna Mica, raionul Dej, regiunea Cluj, din 15 august 1956 care în plus încerca, pentru a le capta favoarea, să inocenteze autoritățile actuale: "Subsemnații locuitori din comuna Mica (...) facem cunoscut că în anul 1948 am fost alipiți la biserica zisă ortodoxă fără voia noastră. Oameni răuvoitori au răspândit zvonuri amenințătoare, că ne vom pierde serviciile, că ne vor fi scoși copii de la școală, că ne vom pierde toate drepturile și chiar că vom fi arestați dacă nu vom semna trecerea la religia ortodoxă. În felul acesta toți care au semnat au făcut-o din frică iar cei care nu au semnat cu mână proprie au fost semnați de alții fără voia lor. Locuitorii din satul nostru care au fost iobagi veacuri de-a rândul pe moșiile marilor proprietari Rozemberg Iosif, Veres Iosif și alora, au ajuns azi stăpânii acestor pământuri și ne bucurăm de atâtea drepturi de care erau lipsiți înaintașii noștri. Singurul lucru cu care nu suntem împăcați este că am fost smulși de la sânul Bisericii Catolice în care am fost botezați și crescuți și am fost alipiți forțat la biserica ortodoxă de care sufletește nu ne leagă nimic. Încetând amenințările și constrângerile din anul 1948 și socotindu-ne ocrotiți de constituția scumpei noastre patrii RPR vă rugăm să binevoiți a ne îngădui și nouă ca și tuturor celorlalte culte din țara noastră, ca să trăim în credința noastră greco-catolică și în biserica noastră să poată sluji liber preoții noștri greco-catolici așa cum au slujit până în toamna anului 1948 sub conducerea episcopului nostru legitim Iuliu Hossu pe care îl dorim să vină în mijlocul nostru" [10] .

Unul din principalele centre ale mișcării petiționare din 1956 a fost orașul Cluj unde s-au colectat, după calculele noastre cel puțin 3243 de semnături. În paralel însă, au fost luate măsuri pentru a contracara acțiunea fidelilor uniți în care au fost antrenați reprezentanți ai episcopiei ortodoxe din localitate și funcționari ai ministerului cultelor. Inspectorul șef al ministerului, Stoica Nițescu, relatează ședința organizată la sediul episcopiei la 8 august 1956 când s-a constituit un comandament pentru combaterea agitațiilor greco-catolice condus de vicarul episcopal Sabin Truția, unul din semnatarii apelului de la 1 octombrie 1948. Printre măsurile luate a figurat decizia ca să fie restrânse slujbele din 15 august pentru "a nu permite aglomerări". Cum intelectualitatea clujeană continua să-și manifeste atașamentul față de BRU, au fost desemnați profesorii Alexandru Farcaș și Victor Ienciu pentru a conduce o acțiune de contrapropagandă ortodoxă în rândul acesteia. Propunerea cea mai radicală a fost aceea de a solicita autorităților arestarea preoților greco-catolici considerați responsabili de aceasta mișcare : Nicolae Pura traducător la facultatea de drept, Silvestru

Augustin Prunduș, Vasile Chindriș salariat la Grădina Botanică condusă de fostul călugăr greco-catolic Alexandru Borza, Leon Man din Cluj, Gheorghe Neamțu din Gherla, Augustin Fărcaș din Gherla și Iosif Bal din Cluj [11] . Același Stoica Nițescu recunoaște că integrarea greco-catolicilor în eparhia ortodoxă a Clujului era departe de a fi ideală și implicit că "agitațiile" uniților se proiectau pe un fond de nemulțumire. Conform celor afirmate de protopopul de Turda, Alexandru Căian, "nici o cerere a vreunui preot revenit făcută la episcopie, chiar cu avizul său n-a fost soluționată de PSS Colan. Părintele vicar de asemenea nu se bucură de toată considerația deoarece promisiunile sale că va interveni pe lângă PSS Colan pentru soluționarea cererilor juste, nici una n-a putut să o scoată favorabil de la PSS Colan. Dealtfel părintele vicar Truția și față de subsemnatul și-a exprimat nemulțumirea de atitudinea și slaba conlucrare ce-o arată PSS Colan față de dânsul. Ba mai mult episcopul Colan s-a exprimat că postul de vicar este un post onorific și ca atare părintele vicar Truția să se descurce cum poate" [12] .

Note

---

[1] Arhivele Departamentului Cultelor (în continuare A.D.C.), Problema 80/1956, vol. nr. 10-2, f. 386. La originea inițiativei locuitorilor din Trip se pare că se afla preotul nerevenit Victor Fanea.

[2] ibidem, f. 425-426

[3] vezi Ovidiu Bozgan, Biserica Română Unită între "unificarea religioasă" și rezistență. Contribuții documentare, în prezentul volum

[4] A.D.C., Problema 80/1956, vol. nr. 10-3, f. 24

[5] ibidem, f. 87

[6] ibidem, f. 283. În petiția greco-catolicilor din Cluj, nedată dar oricum redactată după arestarea preotului Vasile Chindriș, se argumenta în spiritul internaționalismului pe care regimul de la București continua să-l susțină cu ostentație : "ne permitem a vă ruga tov. Ministru (ministrul cultelor - n.n.) să binevoiați a acorda libertate deplină cultului greco-catolic și aceasta rugăminte, a românilor greco-catolici este cu atât mai îndreptățită cu cât frații noștri unguri, care au același șef suprem al bisericii, pe papa, se bucură și s-au bucurat tot timpul de aceste libertăți și drepturi. Rezolvând cererea noastră în sensul arătat mai sus, veți contribui în mod nespuse de mult la o mai mare înțelegere și iubire între frați și națiunile conlocuitoare" ibidem, Problema 80/1956, vol. nr. 10-2, f. 491

[7] ibidem, Problema 80/1956, vol.nr. 10-3, f.95

[8] ibidem, f. 354

[9] ibidem, f. 471

[10] ibidem, f. 133

[11] ibidem, f.62-65

[12] ibidem, f. 70-72

Unificarea Bisericii Unite cu Biserica Ortodoxă Română în 1948

(ebooks.unibuc.ro/istorie/religie/unificarea_bisericii.htm)

André KOM

(Universitatea din Amsterdam)

1. Introducere

Încă din 1700 nașterea Bisericii Române Unite a provocat o controversă. Lipsa de date oficiale cu privire la creștinarea românilor, concurența ideologică privind orientalizarea (sau occidentalizarea) creștinismului român și legarea problemei confesionale de problema identității naționale pe de o parte, iar pe de alta lipsa datelor privind înfăptuirea unirii cu Roma și acțiunile prozelitiste ale uniților și ortodocșilor în decursul anilor au ținut discuția vie timp de trei secole. Polemicile au existat și în sânul bisericii unite, între fracțiunile de orientare latină și bizantină. Dezbaterile confesionale au culminat în perioada interbelică, când au fost alimentate de redactarea constituțiilor din 1923 și 1938, legii cultelor și concordatului cu Roma. Al doilea război mondial a întrerupt însă dezbaterile, provocând în același timp unele modificări în relațiile dintre: (1) statul român și biserica catolică și (2) biserica ortodoxă și cea greco-catolică. Ambele relații s-au caracterizat prin ambiguitate și atitudini paradoxale de solidaritate și îndepărtare.

După 1944 statul român a adoptat o politică religioasă bazată pe principiul *divide et impera*, cu menirea să subjuge cultele prin distrugerea independenței și influenței lor „reacționare”, să secularizeze societatea și instituțiile sale (în pofida declarațiilor publice, biserica nu a fost separată de stat, ci doar de școală), să creeze o divizare a clerului în aripi „reacționare” și „progresiste”, cea din urmă constituind un instrument util în vederea lărgirii bazei sociale a puterii comuniste. În același timp autoritățile au realizat o selecție a elementelor „utile” (progresând democratic) și cele „dușmănoase” statului. Mai ales în urma intrării în război rece (1947), când ideea „căii naționale spre socialism” a fost înlocuită cu impunerea uniformității în lagărul sovietic, s-a dezvoltat schema interpretativă binară a celor două lagăre democratic și capitalist. În această a doua fază, ideologia ateo-marxistă s-a făcut mai simțită decât în primii ani imediat după al doilea război mondial, când pragmatismul și ideea de *coalition building* au prevalat. Aplicarea acestui sistem bifazic s-a putut remarca atât în Uniunea Sovietică interbelică cât și în România de după 1944 și din nou după 1964.

Statul român nu a avut o atitudine anti-catolică a priori (poate doar a-catolică), dar în urma refuzului ierarhilor catolici de a se adapta la „noile realități”, biserica catolică a fost trecută în lagărul „capitalist-imperialist” al celor considerați dușmani ai regimului democratic - consolidat acum. Cu menirea să influențeze opinia publică a fost dezlănțuită o campanie de propagandă dublată de o serie de măsuri administrative și legislative care să intimideze clerul și să afecteze biserica. A fost abrogat concordatul și au fost emise mai multe decrete-legi care loveau toate cultele, dar îndeosebi pe cel catolic. La fel ca și în Ucraina sovietică, autoritățile române au legat în 1948 conflictul politic dintre comunism și „reacțiune” de rivalitatea confesională dintre ortodoxie și catolicism. Ierarhia Bisericii Ortodoxe, epurată și manipulată de statul român, dar în același timp procedând conform principiului colaborării simfonice în vechea tradiție bizantină a constituit o excelentă „porta-voce” propagandistică anti-catolică, iar mai târziu o unealtă utilă în vederea dizolvării structurilor Bisericii Române Unite.

Tratarea problemei catolice s-a făcut cu aplicarea principiilor teoriei comunicării, deosebind un emițător (Vaticanul), mai mulți transmitători (ierarhii și clerul inferior) și receptori (credincioși), precum și diferite canale (presă, scrisori pastorale, predici, conferințe etc.). Pentru a putea manipula diferitele segmente ale bisericii, statul român a încercat să îngreuneze comunicarea dintre ele, lovind

relațiile din lanțul emițător-receptori prin măsuri de cenzură, controlare și interdicție. În același timp s-a încercat cooptarea unor reprezentanți ai clerului catolic, care să provoace trecerea bisericii în „lagărul democratic”. Măsurile neproducând efectul dorit, statul român a pus în aplicare un plan sistematic în scopul desființării bisericii greco-catolice. Analog procesului suprimării bisericii unite din Ucraina, în toamna anului 1948 a fost „autodesființată” Biserica Română Unită.

2. Desființarea Bisericii Române Unite

Nu-mi propun, în cadrul acestui studiu, să redau toate amănunțele procedurii desființării bisericii greco-catolice. Pentru a afla derularea exactă a tuturor evenimentelor din perioada septembrie-decembrie 1948 se poate consulta literatura de specialitate și publicațiile cu caracter memorialistic. În schimb, în cele ce urmează voi face o prezentare sintetică a întâmplărilor, structurată în etape, în vederea evidențierii rolurilor jucate de autorități și biserica ortodoxă. Astfel voi încerca să stabilesc contribuția fiecăruia, nu pe baza unor idei (ca în istoriografia confesională din ultimii ani), ci pe baza unor fapte.

1. În toamna anului 1948 organele administrative efectuează o anchetă menită să stabilească atitudinea preoților greco-catolici cu privire la unirea bisericească [1]. Datorită eșuării încercărilor anterioare de a-i atrage pe episcopi și clericii intermediari, autoritățile „coboară” la clerul de rând difuzând, pe canale laice și ortodoxe, știrea că la Cluj se pregătește o adunare preoțească în vederea „revenirii” prezidată de episcopul Iuliu Hossu. În momentul „când povestea prezidării [...] de către episcopul Hossu nu mai „prindea? [...] i s-a schimbat persoana și a fost pus în fruntea „acțiunii” monseniorul Iuga, canonic din Cluj, apoi chiar prepozitul Brânzeu?, iar în alte parohii s-a dat un nume local, cunoscut de preoții din partea locului și cu autoritate asupra lor” [2]. La finele lunii septembrie ministrul cultelor trimite tuturor preoților uniți un formular prin care să delege pentru acest congres câte doi preoți din județ. (De remarcat amănuntul că județul constituie o bază politico-administrativă și deloc bisericească.) Formularul - trimis de statul român - se referă explicit la apelurile părintești ale ierarhilor ortodocși Nicolae Bălan și Justinian Mariana lansate în mai-iunie 1948. În prealabil Siguranța a chemat în toate centrele diecezane pe unii preoți fruntași, de la care sunt stoarse adeziuni la ortodoxie. Cu aceste semnături, organele siguranței, însoțiți de câte un preot sau funcționar greco-catolic, cutreieră în câteva zile aproape toate parohiile, ca să obțină cât mai multe adeziuni [3].

Majoritatea preoților refuzând să completeze formularul, dar autoritățile majorează presiunea. Mulți preoți sunt invitați la prefectură ca să semneze acolo cu „o mână de ajutor”. Unii sunt amenințați cu pierderea postului, alții cu închisoarea, cu deportarea, cu despărțirea de familie. Cu alte cuvinte se exploatează sentimentele de paternitate, de familie și de cămin. Alte metode includ maltratarea, falsificarea semnăturii etc. [4]. Alexandru Rațiu estimează numărul arestărilor în aceste zile la 250. Între timp episcopul Iuliu Hossu este împiedicat să-și părăsească reședința, iar vizitatorii episcopului sunt arestați. În urma acestei acțiuni se obțin în jur de 430 de adeziuni pentru unire, circa 25% din clerul greco-catolic.

2. La 1 octombrie 1948, într-o sală de gimnastică la Cluj, are loc adunarea celor 38 delegați, în prezența unor reprezentanți ai executivului și a mitropolitului ortodox Nicolae Bălan al Sibiului. Pr. Traian Belășcu, ales președintele adunării, rostește o cuvântare ce exprimă dorința greco-catolică de a se elibera de „tutela Vaticanului, care împotriva principiilor evanghelice s-a angajat în frontul imperialismului agresiv, de ațățător la noi războaie” [5]. Pr. Virgil Moldoveanu subliniază caracterul politic al reuniunii, afirmând că prin întoarcerea greco-catolicilor la ortodoxie, biserica trebuie să devină un factor „viu și activ în cadrul vieții de stat”, iar preoții cei pe care guvernul „să se poate rezima” în munca pentru „progresul democrației noastre populare” [6]. Un număr de 37 [7] de

delegați semnează „Proclamația” (ce fusese pregătită dinainte, dovada o constituie textul formularului de delegare din septembrie) și un „Apel” către credincioșii țării. Apoi delegații sunt transportați la București.

3. În ziua de 3 octombrie, la București, în palatul patriarhului, are loc primirea delegaților (rămăși doar 36) în „staulul sfânt și în pășunea [...] duhovnicească a Bisericii Ortodoxe Române” [8]. La biserica Sf. Spiridon Nou se săvârșește o liturghie solemnă cu participarea unor protopopi ortodocși și greco-catolici. Apoi se rostește actul sinodal de primire în biserica ortodoxă (ce va fi ratificat la 18 octombrie) și „Apelul [delegaților] către toți drept credincioșii din țară”, îndemnându-i să urmeze exemplul dat. Ceremonia se încheie cu o cuvântare a patriarhului Justinian și semnarea festivă a condițiilor sinodale [9]

4. Se instituie la nivel local comisii de acțiune pentru revenirea credincioșilor și preoților neșemnatari. Misiunea subprefecților, preoților, primarilor, notarilor, jandarmilor, preoților și învățătorilor din echipele mixte este de a explica justetea celor decise la Cluj și de a obține până la 21 octombrie, dar preferabil până la 15 octombrie, semnăturile de trecere ale credincioșilor la ortodoxie. Într-o scrisoare circulară adresată protopopilor, Nicolae Popovici, episcopul ortodox al Oradiei, afirmă că până la 15 octombrie Ministerul Cultelor cere să fie terminat procesul de trecere a credincioșilor greco-catolici la Biserica Ortodoxă Română. Episcopul îi îndeamnă pe preoți să-și facă datoria, altfel vor fi socotiți de rea-credință și tratați ca atare [10]. Din mărturiile adunate în ultimii ani reies patru căi de obținere a semnăturilor: (a) trecerea liberă, (b) exercitarea de presiuni asupra preotului și credincioșilor prin: (i) privarea temporară de libertate; (ii) amenințarea cu arestarea, vizavi de preoți; (iii) punerea alternativei: trecerea imediată la ortodocși sau predarea bisericii plus a inventarului ei, a casei parohiale, viei, pământului, etc.; (iv) câteodată biserica ortodoxă îi oferă preotului unit un scaun protopopesc în schimbul trecerii; (v) maltratarea; (vi) amenințarea preotului cu alungarea copiilor săi din școală; (vii) interzicerea folosirii unor clădiri publice în scopul desfășurării activităților religioase, în cazul neexistenței unei biserici; (viii) la Hârtoaga, jud. Alba, preotul ortodox „s-a travestit în ofițer și a silit oamenii din Silea, Heripea și alte sate să se lepede de credința catolică și să treacă la ortodocși” [11]; (ix) evacuarea muncitorilor sau funcționarilor din locuință (se estimează numărul celor alungați din casă în toamna 1948, numai în zona Teiuș (jud. Alba) la 5.000 [12]); (c) înșelăciune: (i) tabele pentru rația de alimente, procurarea de cartofi, petiții pentru înființarea unei mori, etc. folosite ulterior ca liste de trecere la ortodoxie; (ii) promisiunea neonorată că semnăturile vor fi șterse după control oficial; (d) fals: (i) semnături trecute din oficiu (la Ceaba, jud. Cluj, semnează secretarul de partid pentru toți sătenii); în mai multe parohii cei trecuți din oficiu sunt chemați la primărie ca să-și ceară ștergerea de pe liste; mulți nu se duc de frică; (ii) tabele semnate de copii la școală; (iii) semnături trecute de către preotul-trecător al comunității greco-catolice.

Se observă că nu a existat o unitate de metodă. Problemele s-au ivit mai ales cu privire la interpretarea articolelor 38 și 39 din legea cultelor 177/1948, care reglementau formalitățile administrative de trecere. Pentru a lămuri situația, departamentul cultelor a publicat un comunicat privitor la aplicarea articolelor respective [13]. Totuși, la 12 octombrie, Inspectoratul general administrativ din Cluj se simte nevoit să ceară relații suplimentare de la Ministerul Afacerilor Interne: „... dacă este în spiritul comunicatului: 1. A se considera ca încetată de a mai exista comunitatea cultului greco-catolic, ca urmare a actului unirii cu biserica ortodoxă română. 2. Dacă Primăria primitoare a declarației de părăsirea cultului greco-catolic este obligată să mai notifice declarația comunității părții componente a cultului greco-catolic, sau 3. În cazul enoriașilor greco-catolici care fac declarațiuni de trecere la alt cult, este cazul de a se înainta declarațiunea la Ministerul Cultelor, considerând că prin actul unirii cu cultul ortodox, de drept și de fapt, cultul greco-catolic a încetat de

a mai exista" [14] . Ministerul Afacerilor Interne se adresează Departamentului Cultelor, al cărui titular, Stanciu Stoian, răspunde la 28 octombrie 1948, cu nota nr. 39766/948: „Treceri de la un cult la altul se pot face și individual și în grupe (capi de familie). În cazul trecerilor greco-catolice la ortodoxism în momentul de față, ele se fac în grup [s.n]. În multe comunități locale (parohii) greco-catolice ele ating uneori procentul de 100% și în cea mai mare parte trec de 75%. Acest lucru are drept urmare desființarea virtualmente a acestor parohii [s.m], iar averea împreună cu biserica și edificiile înconjurătoare urmează să revie odată cu credincioșii, comunității locale (parohiei) ortodoxe. În consecință, trecerile în discuțiune fac să dispară comunitatea greco-catolică locală chiar și dacă ar exista credincioși izolați. Actul unirii în sine, ca urmare a unei mișcări de mase, poate constitui un element de fapt al constatării dispariției cultului greco-catolic. [s.n.]. Primăriile sunt obligate în principiu a comunica declarațiile de părăsirea comunității locale a cultului greco-catolic. Unde însă trecerile la ortodoxism reprezintă un procent de cel puțin 75%, comunitatea locală greco-catolică nemaivăd virtualmente existență și rămânând doar credincioși izolați ai cultului, comunicarea declarațiilor nu se mai poate face și acestea vor fi înaintate conform comunicatului dat de Minister, Ministerului Cultelor" [15] . Între timp, în vederea facilitării trecerii legale a fost emisă Hotărârea nr. 39.380 din 15 octombrie 1948 de către Ministerul Cultelor, care prevedea că pentru revenirea comunității sunt necesare numai semnăturile capilor de familie: „... în toate cazurile de trecere de la un cult la altul, când aceste treceri se produc în grupe, pentru stabilirea proporționalității între cei trecuți și cei rămași, se va ține seama numai de numărul capilor de familie" [16]

Problemele administrative îngrijorau și conducerea bisericii ortodoxe, determinându-l pe patriarhul Justinian să se adreseze personal Ministerului Cultelor: „Domnule Ministru, Legea pentru regimul general al Cultelor, din 4 august 1948, în art. 38 dispune: „declarația de părăsire a unui cult se comunică părții componente locale a cultului părăsit prin autoritatea comunală locală. La cerere, autoritatea comunală respectivă este obligată să elibereze dovada facerii acestei comunicări?. Fiind sesizat că unele primării n-au dat urmare acestei dispozițiuni legale, din care cauză se produc încurcături și noii adepți ai unui cult nu pot face dovada că au părăsit cultul căruia i-au aparținut, avem onoare a Vă ruga să binevoiți a interveni la Ministerul de Interne spre a lua măsuri ca primăriile locale să execute întocmai dispozițiunile art. 38 din Legea regimului general al Cultelor [...]" [17] . Ca urmare, la 20 noiembrie 1948, Ministerul de Interne întocmește o circulară care să pună capăt problemelor: „Domnilor prefecți ai județelor din țară și primăriilor orașelor de reședință și municipiilor, Vă rugăm a lua măsuri pentru respectarea dispozițiilor art. 38 din Legea regimului general al Cultelor din 4 august 1948" [18]

5. Ca și cum totul ar merge „strună", la 21 octombrie 1948, cu ocazia împlinirii celor 250 de ani de la Unirea cu Roma din octombrie 1698, Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române serbează contrafacerea acestei uniri. La Alba Iulia, în prezența a circa 20 de mii de participanți, se ține o slujbă solemnă în Catedrala Sfintei Treimi, botezată cu acest prilej „Catedrala Reîntregirii Bisericii Românești din Transilvania". Apoi se deschid lucrările Marii Adunări Bisericești (prezidate de Pr. Traian Belășcu) și urmează o sumedenie de cuvântări relevând ciudatul amestec de limbaj politic-naționalist-religios menit să justifice revenirea la ortodoxie. Ilustrativă este moțiunea adoptată de Adunare în care se declară: „Astăzi, 21 octombrie 1948, la împlinirea a două veacuri și jumătate de când aici în Bălgradul românesc, o parte din strămoșii noștri [...] au frânt unitatea religioasă a românilor ardeleni, unindu-se cu Roma papală, noi, cler și popor, reprezentanți ai tuturor românilor greco-catolici din Ardeal, Crișana și Maramureș [...] ascultând porunca străbunilor noștri de pe Câmpul Libertății din 1848, urmând îndemnul pilduitor și de totdeauna al tuturor bunilor români; mișcați de chemarea Î.P.S. Mitropolit Nicolae al Ardealului din mai 1948 și de părintescul apel al Întâistătătorului Bisericii ortodoxe, P. F. Justinian [...]; înțelegând semnificația adâncă a

„Proclamației? de la Cluj din 1 octombrie 1948, a delegaților celor 430 de clerici greco-catolici, ca și rostul Apelul acelorași slujitori din 3 octombrie 1948 [...] declarăm că rupem pentru totdeauna legăturile noastre de orice fel cu Vaticanul și Roma papală, că ne încorporăm cu toată ființa noastră în Biserica Ortodoxă Română [...]; că ne vom supune cu fiască dragoste tuturor hotărârilor Sfântului Sinod al Bisericii noastre Ortodoxe. De azi înainte toți românii suntem și vom rămâne pururea UNA în credința dreptmăritoare, UNA în slujirea statornică a poporului nostru și UNA în ascultarea leală a comandamentelor de viața nouă ale scumpei noastre Republicii Populare Române. Mulțumiri sincere aducem P. F. Patriarh Justinian și membrilor Sfântului Sinod, pentru toată părintească dragoste cu care ne-au îmbrățișat vrerile și doririle noastre curate. Membrilor Înaltului Prezidiu al R.P.R. și Guvernului Țării, aducem omagiul recunoștinței noastre pentru libertățile asigurate tuturor fiilor poporului, libertăți care au făcut posibilă înfăptuirea reîntregirii bisericii românești. Și pentru toate aceste binefaceri, lui Dumnezeu îi aducem „slavă? [19]

Cu privire la această moțiune se pot semnala următoarele: (a) ceremonia reîntregirii bisericii dobândește un aspect simbolic prin faptul că ziua aleasă coincide cu împlinirea a 250 de ani de când s-a înfăptuit unirea cu Roma. Asemenea referiri caracterizează întreg procesul reunirii și demonstrează o anume știință a instrumentalizării trecutului. (b) Invocarea trecutului vizează pe lângă „dezbinarea” bisericii din 1698 un șir de adunări menite să repare această greșală istorică: momentele din mai 1848, mai 1948, 1 octombrie 1948 și culminează cu adunarea (reprezentanților „tuturor” românilor greco-catolici) din 21 octombrie 1948. Astfel actul revenirii la ortodoxie devine o mișcare populară cu caracter religios. (c) Terminologia întrebuințată nu pare a fi lipsită de inspirație nae-ionesciană, dar în textul de față termenii au pierdut semnificația inițială din articolele interbelice ale lui Nae Ionescu: acum bunii români (greco-catolici) ionesceni, urmând îndemnul bunilor români (ortodocși) din cuvântările participanților la adunare, vor deveni, prin actul revenirii, buni români democrați ai R.P.R. De altminteri, se observă identificarea supunerii Sfântului Sinod, cu slujirea poporului și ascultarea comandamentelor de viață nouă. (d) De asemenea se poate constata că revenirea greco-catolicilor, prin această moțiune, reprezintă în primul rând un act politic, prin ruperea legăturilor cu Vaticanul și Roma papală. (e) De remarcat redactarea ultimului paragraf. Invocarea libertății religioase corespunde cu motivarea (în presă) a abrogării concordatului în vara anului 1948. Garantarea libertății religioase în R.P.R. înseamnă în același timp anularea motivelor ce au stat la baza unirii din 1698 și astfel „libertatea religioasă” este prezentată ca motivul de fond al reîntregirii bisericii, trecând cu vederea faptul că libertatea de credință era o noțiune relativă, fiind limitată în funcție de interesele superioare ale statului și referindu-se doar la împărtășirea individuală a unei credințe, nu și la libera ei exercitare sau manifestare, dacă acestea ar putea pune la îndoială perfecțiunea sistemului politic.

Cuvintele moțiunii reapar în „Legământul de credință față de Biserica Ortodoxă”, rostită în aceeași zi, prin care foștii păstori și fiii duhovnicești ai Bisericii Române Unite se leagă și se juruiesc să rupă odată pentru totdeauna legăturile cu Roma papală, reîntegrându-se în biserica ortodoxă și supunându-se Sfântului Sinod și conducerii R.P.R.

6. Între 18 și 29 octombrie sunt arestați toți episcopii uniți și o parte dintre vicari, canonicii, protopopii și preoții de la Blaj. În ziua de 29 octombrie 1948 toți deținuții sunt duși la Sibiu, unde li se cere, în audiențe individuale, trecerea la ortodoxie. În urma refuzului colectiv, clericii sunt transportați la București. Separându-se preoții de episcopi, primii sunt duși la seminarul monahal al mănăstirii Neamț, iar ceilalți la reședința patriarhală de la Dragoslavele. Până la 9 noiembrie numărul persoanelor reținute la Neamț crește la 25, nou-veniții fiind cu toții preoți cu funcții de conducere. Prin arestarea acestora, statul urmărește accelerarea procesului de reintegrare a credincioșilor în biserica ortodoxă și în același timp prevenirea organizării rezistenței greco-catolice. Ambele grupuri de arestați sunt vizitate de delegații ortodoxe: episcopii sunt vizitați de însuși patriarhul Justinian, iar

preoții în zilele de 20 și 25 noiembrie de arhimandritul Teoctist Arăpașu. În același timp este introdus un preot ortodox în mijlocul celor de la Neamț, ca să-i spioneze timp de 2 săptămâni. Delegațiile propun trecerea la ortodoxie în schimbul libertății, dar rezultatul obținut este slab: doar patru preoți decid să „revină” la biserica ortodoxă.

În același timp sunt preluate imobilele și celelalte bunuri greco-catolice. Procesul împărțirii bunurilor va continua până în anii 1960. Catedralele episcopale sunt preluate de ierarhii ortodocși. La sate, lăcașurile de cult sunt preluate mai ales în duminicile din noiembrie 1948. Acțiunea provoacă o rezistență violentă din partea sătenilor. Acțiunea de ocupare a unor mănăstiri trezește o rezistență și mai puternică. Cunoscut este cazul mănăstirii Bixad, centru de pelerinaj, unde autoritățile venite în vederea preluării sunt pur și simplu alungați de o mulțime de țărani [20]. Statul reacționează cu forța: în noaptea de 19 octombrie mănăstirea este preluată cu ajutorul a 15 camioane cu soldați înarmați [21]. Tot cu forța vor fi arestate maicile Congregației Maicii Domnului. Surorile vor fi deportate la Obreja unde vor sta până la 10 septembrie 1949 [22].

După desființarea de fapt a Bisericii Române Unite urmează decretul nr. 358/1 decembrie 1948, reglementând încetarea existenței legale a organizației bisericii române unite și împărțirea bunurilor ei între statul român și biserica ortodoxă. Textul decretului, prin care este „desființată” de drept biserica unită, li se comunică în mod oficial episcopilor închiși la Dragoslavele. Concomitent patriarhul Justinian le trimite o adresă prin care îi invită să-și ceară pensionarea și un domiciliu, prin mijlocirea Patriarhiei. Episcopii fuseseră înlăturați încă din septembrie 1948, deci dacă episcopii pensionați s-ar repensiona acum prin mijlocirea bisericii ortodoxe, acest gest putea fi interpretat ca încadrare în rândurile pensionarilor ortodocși, adică drept trecere la ortodoxie. Propunerea este însă respinsă în unanimitate, după care urmează măsuri punitive: episcopii Alexandru Rusu și Ioan Suciuc sunt izolați, considerați recalcitrați, iar celorlalți li se va limita cantitatea de mâncare și căldură timp de trei luni.

La 27 decembrie statul emite H.C.M. nr. 1719/1948, care prevede numirea membrilor în comisia interparlamentară însărcinată cu împărțirea bunurilor greco-catolice. Este o eroare să se creadă că această comisie nu a funcționat niciodată. Arhivele existente atestă în mod neechivoc întrunirile comisiei, care și-a început lucrările imediat după înființare. În perioada 6-21 ianuarie 1949, de pildă, se întocmesc mai multe procese-verbale cu menirea de a repartiza organelor centrale și „în interes general bisericesc”, averea mobilă și imobilă a organizațiilor „fostului cult greco-catolic”. Mai mult, din unele formulări din respectivele procese verbale, se poate deduce că autoritățile au început formalitățile în vederea împărțirii acestor bunuri încă din octombrie 1948, adică înainte de a lichida în mod oficial biserica unită.

Expunerea de sus pune în evidență colaborarea dintre statul român și Biserica Ortodoxă Română în procesul desființării bisericii greco-catolice. Rolurile fiecăruia am încercat să le rezumăm în următoarea schemă:

(23)

Pentru colaborare pledează și faptul că patriarhul Justinian putea să afirme deja pe 13 septembrie 1948, deci înainte de a se manifesta activ statul comunist în mecanismul descris mai sus: „Cu ocazia investirii mele am adresat un cuvânt către frații români din Ardeal, din strana stângă, care se lasă amăgiți de câțiva conducători, care îi îndeamnă să asculte de conducătorii din afară și nu de cei firești. Am făcut apel atunci la patriotismul lor de români, ca să lase oile care ni le-au răpit acum 250 de ani de ani, ca să poată veni iarăși la staul. Ei au zâmbit și au făcut ironii. Dacă s-a anulat concordatul, alte acte vor urma. Noi nu cerem decât egalitate [...] Am suferit din partea romano-catolicilor ca unii ce eram considerați ca o cenușăreasă, ca unii care am pierdut clasa cultă. Acum a venit vremea să fie egalitate, așa cum provăduie creștinismul. Pot să anunț deci, că dacă acei păstori mincinoși și români trădători de neam, mai caută să țină sub amăgire oile, ne vom duce noi să ne adunăm oile [...] Vă asigur că toate angajamentele care le-am luat vor fi respectate” [24]

Cu toate acestea mi se pare că în ce privește această colaborare dintre statul român și Biserica Ortodoxă Română, unii istorici greco-catolici privilegiază rolul bisericii ortodoxe. Alexandru Rațiu vorbește de un plan („diabolic”), inspirat de Moscova și elaborat în vara 1948 de către patriarhia ortodoxă, în colaborare cu Ministerul Afacerilor Interne, Ministerul Cultelor și un preot greco-catolic [25]. Cu alte cuvinte: biserica ortodoxă ar fi fost patronul acțiunii, iar statul român ar fi ajutat-o să o execute. Idei asemănătoare întâlnim în cartea Cardinalului Iuliu Hossu. Autorii cărții sugerează (p. 202) o posibilă influență a mitropolitului Bălan asupra lui Petru Groza, prin tatăl lui, A. Groza, preot ortodox. În privința inspirației moscovite, mai mulți istoriografi greco-catolici [26] au afirmat că patriarhul rus, Alexei, ar fi poruncit desființarea bisericii unite încă din iunie 1947. Bazându-mă pe cele expuse în articolul de față, aș vrea să nuanțez această poziție a istoriografiei greco-catolice, care mi se pare cel puțin spectaculativă. Din schema de sus rezultă că nu biserica ortodoxă a patronat unificarea bisericii ci mai degrabă statul român. În sprijinul acestei teze vine informația din numeroasele rapoarte întocmite de organele Ministerului de Interne. Într-o dare de seamă polițienească de pe raza Inspectoratului Jandarmeriei Cluj, pe perioada 25 octombrie - 25 noiembrie 1948, se spune: „Frământările ce au luat naștere în urma măsurilor luate de Guvern în legătură cu trecerea de la religia greco-catolică la cea ortodoxă, au creat în rândurile populației unele nemulțumiri, însă în urma măsurilor ce se iau de către Serviciile de Securitate se va ajunge la aplanare. Activitatea preoților greco-catolici încă este simțită în rândurile populației, din care cauză ar fi necesar a se duce o muncă de lămurire din partea organelor de la centru. Se simte lipsa preoților ortodocși” [27]

Neîndoielnic, conform unor indicații primite de la Moscova, autoritățile comuniste române, confruntate cu atitudinea inflexibilă a conducerii bisericii unite, au recurs la instrumentalizarea resentimentelor istorice ale unor ierarhii ortodocși, în vederea desființării bisericii greco-catolice. Trebuie observat că aceste resentimente au primit un nou imbold în vara 1948, cu prilejul congresului pan-ortodox, organizat tot la Moscova. Împletirea intereselor comune, rezultând într-o colaborare eficientă, a determinat astfel soarta bisericii greco-catolice. Rolul ierarhiei ortodoxe în procesul desființării rămâne de necontestat. Trebuie remarcat faptul că pentru desființarea la nivelul de bază a bisericii unite, stăpânirea politică avea în principiu două alternative: (a) eliminarea simplă a uniților (ceea ce ar fi însemnat arestarea, deportarea sau executarea clerului și credincioșilor) sau (b) eliminarea prin integrarea lor în altă structură. Guvernul a optat pentru a doua variantă, utilizând biserica ortodoxă drept structura asimilatoare. Doar elementele nepotrivite acestei structuri au fost tratate conform metodei eliminării simple (ierarhii, clerul statornic și o parte din credincioșii rezistenți).

În schema de sus, Biserica Ortodoxă Română figurează în toate momentele procesului. Totuși consider rolul ortodocșilor a fi relativ modest, mai mult ritual-ceremonial și instrumental. Doar în ultima fază, a consolidării unirii, rolul ortodocșilor va fi substanțial (vezi mai jos). În etapa întâia contribuția B.O.R. se limitează la propagandă, în timp ce pregătirea administrativă este opera statului. În cea de-a patra etapă clerul ortodox funcționează ca secundant al autorităților laice, iar în faza a doua reprezentanții B.O.R. sunt doar prezenți. Etapele 3 și 5 sunt ceremoniale. Rolul ceremonial corespunde modelării acțiunii sub forma contrafacerii unirii din 1698. Astfel trebuie explicate alegerea celor 38 de delegați (ca și în 1698) și data 21 octombrie, așa cum am remarcat mai sus. Curând va urma numirea preotului greco-catolic Teofil Herinianu ca episcop ortodox la Roman (1949), alegere probabil determinată de numele său Teofil (cu referire la Teofil, penultimul mitropolit ortodox al Ardealului din secolul al XVII-lea).

Istoricul Mircea Păcurariu admite în 1994: „Este adevărat că statul comunist avea tot interesul să rupă orice legături ale credincioșilor cu occidentul. Dar a pune totul pe seama statului ar fi o exagerare”. Dacă ne așteptăm însă, să citim în continuare o mărturisire a rolului jucat de biserica ortodoxă, ne înșelăm; dimpotrivă, Păcurariu susține și acum că unirea a fost de fapt opera credincioșilor greco-catolici, fiindcă în 1948 „erau pregătite condițiile pentru o asemenea reuniune

prin multele propuneri care s-au făcut până atunci și chiar prin reveniri locale [în perioada interbelică, n.r.] [28] . Totuși, sus-descrișul caracter simbolic-ritual al unificării, relevând o contribuție premeditată a ortodocșilor, combate teza „spontaneității” revenirii greco-catolicilor.

Revenind la tabelul de sus, observăm că unificarea bisericilor s-a realizat într-un interval scurt și după un plan bine structurat. Apreciez că pe lângă forță și factorul surpriză a contribuit la succesul obținut. De asemenea, iese în evidență caracterul duplicitar al acțiunii. Represiune, măsuri administrative și legislative cu un scop politic, sunt prezentate ca un act religios (în timp ce unirea din 1698 este descrisă exclusiv ca un act politic). Episcopii uniți și cei mai apropiați colaboratori ai lor sunt închiși de către statul român în mănăstiri ortodoxe, unde ierarhii ortodocși încearcă să-i convingă să „revină”. Când aceste încercări eșuează, statul mută clerul greco-catolic de la aceste instituții de integrare, la instituții de eliminare/ exterminare (în primul rând închisoarea de la Sighet). Simultan statutul clericilor se schimbă de facto din reținut în deținut.

Note

[1] Memoriul Episcopatului Român Unit către Președintele Marii Adunări Naționale, București, 7 octombrie 1948, în: Silviu Aug. Prunduș, Clemente Plaianu (coord.), Cardinalul Iuliu Hossu, Cluj-Napoca 1995, pp. 213-214. Pr. Iuliu Rațiu, „Revenirea? din 1948 sau Unificarea Bisericilor Românești. Pățaniile mai multora. Amintirile și comentariile unuia care și el a trăit-o, manuscris, relevă că la 22.09.1948 a fost vizitat de un deputat greco-catolic, venit cu propunerea să colaboreze în vederea unificării bisericilor, sau măcar (citez) „pipăitul pulsului”, astfel ocolindu-i pe episcopi, care „nu se bucură de încrederea guvernului în privința aceasta [...] Este mai ducător la scop, că acțiunea să pomenească de jos [...], iar episcopii să fie puși în fața unui fapt împlinit”.

[2] Iuliu Rațiu, mss. cit.

[3] Alexandru Rațiu, Persecuția Bisericii Unite, Oradea, 1994, pp. 43 - 45.

[4] Cf. Anton Moisin, Istoria mării prigoane contra Bisericii Române Unite cu Roma, greco-catolice, între 1948-1998, vol. 1, f.1., 1998, pp. 24-25.

[5] Al. Cerna - Rădulescu, D. V. Sădeanu, Reintregirea bisericii românești din Ardeal. Biserica greco-catolică revine în sânul Bisericii Ortodoxe Române, București 1948, p. 8.

[6] Ibid., p. 11.

[7] Cu privire la neconcordanța dintre numărul semnatărilor și delegaților, explicațiile se contrazic: fuga unui delegat, boala acută, simulare de leșin etc. De asemenea numele delegatului rămâne obiect de controversă.

[8] Al. Cernea - Rădulescu, et al., op. cit., p. 23.

[9] Alexandru Rațiu, Persecuția..., p. 62, n. 20, afirmă că cei 36 de delegați au primit câte o recompensă în valoare de 40000 lei. În altă lucrare menționează suma de 2.000 de dolari (Al. Rațiu, Biserica furată, f. 1. [Oradea], f.a. p. 148). Deocamdată informația nu este sprijinită de alte surse.

[10] Ibid., p. 63.

[11] Vaidasigan Mănasie, scrisoare, în Anton Moisin, Mărturiile prigoanei contra Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolica, între anii 1990-1995, vol. 1, f.1., 1995, p. 246.

[12] Anton Moisin, Istoria marii prigoane..., p. 65.

[13] „Scânteia”, din 7 octombrie 1948.

[14] Arhivele Naționale București (în continuare A.N.B.) fond Ministerul Afacerilor Interne, Administrația Generală de stat, dos. nr. 63/1948, f. 92.

[15] Ibid., f. 93.

[16] „Monitorul Oficial”, nr. 242/10.1948, p. 8314 (s.m.).

[17] A.N.B., ibid., f. 95.

[18] Ibid., f. 96.

[19] D. V. Sădeanu, 21 octombrie, 1948. Ziua reîntregirii bisericii românești din Ardeal. Adunarea bisericească de la Alba-Iulia. Clerul și poporul Greco-catolic din Transilvania au revenit în sânul Bisericii Ortodoxe Române, București, 1948, p. 19-22 (s.m.).

[20] Cf. ANB, fond Inspectoratul General al Jandarmeriei (IGJ), dos. nr. 34/1948, f. 282-283.

[21] Alexandru Rațiu, Persecuția..., pp. 75-76.

[22] Ibid., pp. 76-77.

[23] Procesul de consolidare a unificării bisericești va continua până în anii '80, În acest proces se poate face o deosebire între: (a) asigurarea unirii, sau eliminarea existențială a bisericii unite, acțiune condusă de stat și terminată în anii '50 și (b) consolidarea propriu-zisă a unirii, vizând asimilarea greco-catolicilor în Biserica Ortodoxă Română.

[24] Apud Silvestru Aug. Prunduș, Clemente Plăianu (coord.) Cardinalul Iuliu Hossu, p. 206. Este evident că biserica ortodoxă se știa asigurată de statul român.

[25] Alexandru Rațiu, Persecuția..., pp. 45 - 46.

[26] Silvestru Aug. Prunduș și Clemente Plăianu, Anton Moisin, Alexandru Rațiu, Alexandru Mircea și alții.

[27] ANB, fond IGP, dos. nr. 35/1948, f. 96 (s.m.).

[28] Mircea Păcurariu, Uniația în Transilvania în trecut și astăzi, Sibiu, 1994, p. 34 (s.n.).
Unificarea Bisericii Unite cu Biserica Ortodoxă Română în 1948